

Беларуская знешняя палітыка на Блізкім Усходзе: неарэалістычная мадэль дачынненняў Беларусі і Ірана

СЯРГЕЙ БОГДАН*

Дачынненні Беларусі і Ірана ўзбудзілі спрэчкі пра іх меркаваны антыамерыканскі характар. Аднак беларускае кіраўніцтва пазбягае сур'ёзных антыамерыканскіх жэстаў у стасунках з Тэгеранам, робячы ўсё магчымае, каб суцішыць занепакоенасць Захаду. Абраны курс дачынненняў прадэманстраваў межы непадпарадкавання міжнароднай сістэме. І Мінск, і Тэгеран не могуць ігнараваць рэакцыю сваіх апанентаў (перадусім ЗША) у адказ на сваё супрацоўніцтва. У выніку ўзнікнення аднапалярнага свету змены ў глабальных міжнародных структурах і рост уплыву ЗША вызначылі агульную дынаміку беларуска-іранскіх адносінаў. У значна меншай ступені гэтыя дачынненні фармавалі ўнутраныя чыннікі, такія як агульныя магчымасці самой дзяржавы.

Цягам апошніх дваццаці гадоў і беларускія, і замежныя медыі рэгулярна абмяркоўваюць дачынненні Беларусі з Іранам. Аднак за межы медый і палітычных дыскусій гэтая тэма не выходзіць. Даследчыкі беларускай замежнай палітыкі дагэтуль грунтоўна не прааналізавалі сувязі краіны з Іранам. Большасць звязаных з дзяржавай аналітыкаў і СМІ ў Беларусі часта абмяркоўваюць тэму дачынненняў з Іранам, указваючы на патрэбу ў разнастаенні кола замежных партнёраў Беларусі.

Аналітыкі і медыі, якія выступаюць з крытыкай афіцыйнай палітычнай лініі, звычайна сцвярджаюць, што беларускія ўлады кіруюцца ідэалагічнымі сімпатыямі (левымі і/ці антыамерыканскімі), калі супрацоўнічаюць з краінамі пераходнай эканомікі і з Іранам у прыватнасці. Пры гэтым яны звычайна звяртаюцца да ліберальных тэорый міжнародных дачынненняў, якія тлумачаць замежную палітыку краіны ўнутранымі фактарамі (напрыклад, яе палітычным рэжымам).

У гэтым артыкуле прапанаваная іншая – супрацьлеглая ліберальнай – неарэалістычная мадэль, якая дапаможа патлумачыць дачынненні Беларусі з Іранам. Неарэалізм (ці структурны рэалізм)

---

* Сяргей Богдан – старэйшы аналітык Цэнтра Астрагорскага і дактарант Свабоднага ўніверсітэта Берліна.

і звязаныя з ім тэарэтычныя школы, інтэрпрэтуючы міжнародныя дачыненні, падкрэсліваюць значнасць знешніх фактараў, такіх як структура міжнароднай сістэмы. Ёсць некалькі прычын звярнуцца менавіта да неарэалізму, каб вытлумачыць беларускую замежную палітыку ў дачыненні да Ірана. І на прыкладзе дачыненняў з Іранам сфармуляваць агульныя замежнапалітычныя прынцыпы дачыненняў Беларусі з іншымі краінамі пераходнай эканомікі.

Па-першае, ліберальныя тэорыі не могуць патлумачыць асноўнай характарыстыкі беларускай замежнай палітыкі ў развітым свеце, а менавіта яе апартунізм. Беларусь яшчэ на пачатку 2000-х памяняла свае прыярытэты на Блізкім Усходзе, перайшоўшы ад супрацоўніцтва з Іракам да супрацоўніцтва з яго апанентамі Іранам і Сірыяй. А ў канцы 2000-х – пачатку 2010-х гадоў беларускі ўрад зноў перасунуў свае прыярытэты і пачаў супрацоўнічаць з непрыяцелямі Ірана, такімі як арабскія манархіі Персідскай затокі. Больш за тое, Мінску ўдалася падтрымліваць добрыя дачыненні адначасова з краінамі, што знаходзіліся ў супрацьстаянні (такімі як Іран і Ізраіль). Падтрымліваючы толькі фармальныя кантакты з левымі рэжымамі, беларускае кіраўніцтва не выяўляла ідэалагічных сімпатыяў да многіх левых антызаходніх урадаў. Так, кантакты з радыкальнымі рэжымамі Балівіі і Эквадора цягам гадоў заставаліся на мінімальным узроўні. З левымі ўрадамі Аргенціны і Бразіліі падтрымліваліся выключна фармальныя стасункі. Яшчэ менш Мінск зацікаўлены ў стварэнні ідэалагічна матываваных блокаў і фактычна праігнараваў трохбаковы хаўрус з Венесуэлай і Сірыяй, прапанаваны ў 2010 годзе прэзідэнтам Венесуэлы, нябожчыкам Угам Чавэсам.

Па-другое, беларускія чыноўнікі самі карыстаюцца неарэалістычнымі ідэямі, хай сабе і невыразна сфармуляванымі, калі абмяркоўваюць міжнародныя дачыненні. Уладзімір Макей, былы старшыня Адміністрацыі прэзідэнта, а цяпер міністр замежных спраў, заявіў: “У свеце пануе закон джунгляў – кожны сам за сябе... Пануе права мацнейшага... Самы моцны пачынае кіраваць і дыктаваць сваю волю” (Белапан 2011). Падобныя заявы сведчаць пра тое, што беларускія ўлады кіруюцца логікай, блізкай да неарэалістычнай, калі аналізуюць і выбіраюць замежнапалітычныя стратэгіі.

Так, беларускі прэзідэнт Аляксандр Лукашэнка сказаў:

Ваенныя сілы, на жаль, усё яшчэ карыстаюцца зброяй, прызначанай для вырашэння міжнародных... задач. Гэтыя няпростыя абставіны прымушаюць нас клапаціцца пра бяспеку, суверэнітэт і незалежнасць краіны сваімі ўласнымі сіламі. У Беларусі няма геапалітычных амбіцый, але мы будзем бараніць свае нацыянальныя інтарэсы ўсімі магчымымі спосабамі (інтэрнэт-старонка прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 2013а).

З гэтага можна зразумець, што рэжым шукае хаўруснікаў на міжнароднай арэне, кіруючыся логікай выжывання, а не ідэалагічнымі прэферэнцыямі.

У іншай сітуацыі Лукашэнка яшчэ больш выразна агучыў пастулаты неарэалізму:

СССР быў процівагай, ён забяспечваў шматпалярнасць свету. Цяпер мы спрабуем дамагчыся гэтай шматпалярнасці. Ды яе вельмі цяжка дасягнуць сёння. Адсюль і напружанне ў свеце... (інтэрнэт-старонка прэзідэнта Беларусі 2013b).

Як паказваюць гэтыя выказванні, рэалізм насамрэч стаў той парадыгмай, паводле якой фармуюцца беларускія знешнепалітычныя стратэгіі.

Пры гэтым неарэалістычная тэорыя патрабуе глыбейшага даследавання на матэрыяле дачыненняў Беларусі і Ірана. Такому даследаванню і прысвечаныя тры часткі гэтага артыкула. У першай частцы даецца агляд неарэалізму як тэорыі і пераглядаюцца яго асноўныя пастулаты і ідэі, з якіх вылучаюцца найбольш прыдатныя для аналізу беларуска-іранскіх дачыненняў. Другая частка прысвечаная падрабязнаму агляду гісторыі стасункаў Беларусі і Ірана з неарэалістычнай перспектывы, у ёй вызначаюцца асноўныя этапы і сферы супрацоўніцтва. Трэцяя частка прапануе неарэалістычнае вытлумачэнне адносінаў Беларусі і Ірана. Асноўным пытаннем артыкула з'яўляюцца прычыны пачатку, развіцця, росквіту і заняпаду гэтых адносінаў. У заключэнні падсумоўваюцца адказы на пастаўленыя пытанні і робіцца спроба размясціць іх у агульным кантэксце беларускай знешнепалітычнай дзейнасці.

I. Тэарэтычныя асновы: ці дапускае неарэалізм міжнароднае супрацоўніцтва?

Неарэалістычны погляд на міжнароднае супрацоўніцтва

Паводле неарэалістычнай тэорыі, структура міжнароднага палітычнага парадку вызначае знешнепалітычныя стратэгіі асобных краін. Пасля спынення халоднай вайны і сыходу двухпалярнага парадку фундаментальна змяніліся ўмовы ўдзелу ў міжнароднай палітыцы. У часы халоднай вайны ўсе важныя палітычныя падзеі можна было размясціць у сістэме каардынат амерыканска-савецкага супрацьстаяння. Гэтае супрацьстаянне адкрывала меншым краінам пэўную прастору для манеўраў – абедзве супердзяржавы не маглі празмерна ціснуць на малыя дзяржавы, баючыся, што тыя пярэдуць

на іншы бок. Прыкладамі такога плаўнага пераходу на іншы бок з'яўляюцца Ірак і Егіпет.

З завяршэннем халоднай вайны меншым гульцам міжнароднай палітычнай арэны больш не было да каго звярнуцца па падтрымку ў выпадку канфлікту з цяпер адзінай супердзяржавай (Амерыкай). Вядома, трансфармацыя двухпалярнага свету расцягнулася на гады, і яшчэ на пачатку 2000-х Ірак Садама, па старой традыцыі, спрабаваў зменшыць ціск Захаду, звярнуўшыся па дапамогу да Расеі. Але Расея не аказала дапамогі, і гісторыя скончылася падзеннем рэжыму Садама. Гэта ясна паказала свету, што надышоў канец былога двухпалярнага парадку.

У аднапалярным свеце нашмат менш магчымасцяў супрацьстаяць адзінай супердзяржаве. Але часам ёй усё яшчэ робіцца выклік: паўстаюць адметныя прыклады міжнароднага супрацоўніцтва паміж апанентамі Захаду, якія вымушаныя дзейнічаць у неспрыяльных міжнародных варунках. Структурны рэалізм скептычна глядзіць на магчымасць міжнароднага супрацоўніцтва. Аднак яго ідэя “адносных перавагаў”, пра якую пойдзе гаворка ніжэй, можа патлумачыць супрацоўніцтва Беларусі і Ірана ад 1990-х гадоў. Пасля мы разгледзім умовы, плён і наступствы гэтага супрацоўніцтва ў шырэйшым міжнародным кантэксце.

Першапачатковыя аналітычныя дыскусіі на тэму адносных перавагаў у акадэмічнай літаратуры разглядалі размеркаванне гэтых перавагаў між партнёрамі. Калі дзяржава ўважае, што яе абсалютныя перавагі пераўзыходзяць перавагі яе партнёра(ў), і расстаноўка сілаў мяняецца на яе карысць, яна становіцца на курс супрацоўніцтва (Waltz 1979, 105). Як сцвярджае Грэка:

Рэалісты ўважаюць, што дзяржавы па сваёй прыродзе пазіцыйныя, а не атамістычныя, і таму рэалісты сцвярджаюць, што дзяржавы ў сваім супрацоўніцтве з іншымі турбуюцца не толькі пра тое, каб іх не падманулі, але і пра тое, каб іх партнёры не мелі больш карысці ад супрацоўніцтва, чым яны (1988, 497).

Аднак, як заўважае Ніклас Шорніг:

Ўолц і Грэка не ўлічваюць, што кожная абсалютная перавага дзяржавы таксама абарочваецца яе адноснай перавагай у адносінах з тымі дзяржавамі, што не ўступалі ў супраць, і таму вельмі складана ацаніць канчатковы вынік перавагі, атрыманай ад супрацоўніцтва (2006, 88).

Гэта значыць, што супрацоўніцтва – гэта ўзаемадзеянне, якое ўключае не толькі саму супраць двух партнёраў, але і шырэйшы

міжнародны кантэкст, на які могуць паўплываць гэтае супрацоўніцтва і яго наступствы.

Іншымі словамі, для краінаў, што, як Беларусь, не абароненыя ад ціску звонку, міжнародная расстаноўка сілаў, іх баланс, верагоднасць пакарання і ўвядзення вядучымі дзяржавамі санкцый за парушэнне ўсталяваных нормаў адыгрываюць важную ролю ў вызначэнні межаў іх знешнепалітычных магчымасцяў. Урад вымушаны ўзважваць адносныя перавагі і патэнцыйную рызыку і не можа супрацоўнічаць з асобнымі дзяржавамі ў ізаляцыі ад рэшты свету.

Тым не менш сама ідэя “адносных перавагаў” у пэўным сэнсе непаслядоўная. Як піша Грэка:

паводле рэалістаў, дзяржавы баяцца, што сённяшні сябар можа заўтра стаць ворагам у вайне, а дасягненне супольнага набытку, які цяпер ідзе на карысць сябру, можа спарадзіць больш небяспечнага патэнцыйнага ворага ў будучыні (1988, 487).

Але што, калі няма падстаў чакаць патэнцыйнай небяспекі ад іншай дзяржавы, нават у бліжэйшай будучыні?

Грэка таксама кажа:

змагаючыся за выжыванне, дзяржавы вельмі баяцца любога ўрону сваім “адносным магчымасцям”, бо гэтыя магчымасці і ёсць гарантыя іх бяспекі і незалежнасці ва ўмовах анархічнага эгаістычнага ладу на міжнароднай арэне (1988, 498).

Але ў гэтай формуле не да канца раскрыты сэнс слова “адносны” – то бок адносна каго?

Ідэя пазіцыйнасці прапануе яшчэ больш складаны падыход да ацэньвання нацыянальнай бяспекі пэўнай дзяржавы, у якім розныя дзяржавы маюць няроўную вагу. Ўолц уважае, што “асноўны клопат дзяржаў звязаны не з павелічэннем сваёй моцы, а з утрыманнем сваёй пазіцыі ў межах сістэмы” (1979, 126). Відавочна, што такая пазіцыя таксама па-свойму непаслядоўная. Ён не ўдакладняе, якую менавіта сістэму ён мае на ўвазе. Хутчэй за ўсё, гэтая сістэма не аднародная, а складзеная з розных частак (рэгіянальных падсістэмаў).

Швэлэр разглядае (у агульных рысах) ідэю таго, што міжнародная сістэма мае сваю ўласную структуру (1998). Ён настойвае на тым, што неарэалістычны падзел на біпалярныя і шматпалярныя сістэмы часта бывае неэфектыўны, бо аналітычныя падыходы – уважліва ацэньваючы размеркаванне сіл – могуць прадэманстраваць знешнепалітычныя

ўплывы сістэмных структур. Згодна з ім, менавіта структура міжнароднай сістэмы (размеркаванне рэсурсаў матэрыяльных сіл) упывае на фармаванне хаўрусаў і знешнепалітычных стратэгий.

Калі зразумець нюансы панятку адноснай перавагі, тады аналіз міжнароднага супрацоўніцтва з неарэалістычнай перспектывы будзе больш плённы. Разглядаючы адносныя перавагі ў шырэйшым кантэксце, можна інтэграваць панятак міжнароднага супрацоўніцтва ў межах структуры міжнародных сістэм. Міжнароднае супрацоўніцтва ў пэўных палітычных варунках можа прывесці да так званых “хаўрусаў раўнавагі”.

“Хаўрусы раўнавагі”: нейтралізацыя Расіі/гегемонія Захаду?

Неарэалізм настойвае на тым, што ў свеце няма герархіі дзяржаў. Аднак гэта не значыць, што для кожнай краіны ўсе іншыя маюць роўныя па значнасці інтарэсы нацыянальнай бяспекі. Залежна ад месца на геаграфічнай мапе і ў геапалітычных раскладах, адны нацыі робяцца больш або менш істотнымі за іншыя з пункту погляду нацыянальнай бяспекі адной асобна ўзятай дзяржавы. Краіны супрацоўнічаюць і ўступаюць у хаўрусы з тымі краінамі, што не ўяўляюць для іх сур’ёзнай пагрозы. Сэнс і мэта такіх хаўрусаў – умацаваць свае пазіцыі на міжнароднай арэне.

Міршаймэр¹ уважае, што мэтай “хаўрусаў раўнавагі” магло быць “стрымліванне патэнцыйных рэгіянальных гегемонаў” (2011, 31). Па сутнасці, гэты панятак таксама ёсць прыватным выпадкам міжнароднага супрацоўніцтва. Такі хаўрус – гэта ўзаемадзейне, мэта якога – атрымаць адносныя перавагі, большыя за перавагі трэцяга боку. І хаця Міршаймэр тлумачыць гэты панятак на матэрыяле дачыненняў ЗША з азіяцкімі дзяржавамі дзеля стрымлівання ўплываў Кітая, можна перанесці аналогію і на іншыя хаўрусы.

Больш за тое, цалкам лагічна было б меркаваць, што хаўрусы раўнавагі складаюцца не толькі для таго, каб спыніць ці абмежаваць рэгіянальных гегемонаў, але і для таго, каб супрацьстаяць глабальнай гегемоніі ў цэлым або спробам адной дзяржавы стаць такім гегемонам, падпарадкаваўшы і ўзяўшы пад свой кантроль пэўныя рэгіёны.

---

¹ Хац Джон Міршаймер вядомы як заснавальнік школы агрэсіўнага рэалізму ў міжнародных дачыненнях, яго ідэі, ужытыя ў гэтым артыкуле, не супярэчаць асноўным прынцыпам структурнага рэалізму. Таму гэты артыкул не абмяркоўвае адрозненні паміж рознымі тэарэтыкамі і школамі, якія належаць да кірунку неарэалізму. Тое самае можна сказаць пра Фарыда Закарыю.

Большая моц – большыя амбіцыі

Двухбаковыя дачыненні паміж Беларуссю і Іранам развіваліся ў залежнасці ў тым ліку і ад росту іх дзяржаўных патэнцыялаў. Гілпін тлумачыць, што дзяржавы пастаянна:

спрабавалі павялічыць кантроль над сваім асяроддзем... Больш заможная і больш моцная дзяржава... будзе больш клапаціцца пра сваю бяспеку і дабрабыт, чым менш заможная і менш моцная дзяржава (1981, 22–23 і 94–95).

Рост магутнасці дзяржавы сам па сабе выклікае адпаведныя перамены ў стратэгіях яе нацыянальнай бяспекі і знешняй палітыкі. Лефлер вывучаў знешнюю палітыку ЗША на пачатку халоднай вайны, у той час, калі адносна магутнасць дзяржавы расла. Ён сцвярджаў, што рост патэнцыялу дзяржавы прымушаў яе палітыкаў па-іншаму глядзець на нацыянальныя пагрозы, інтарэсы і магчымасці (1992). Згодна з Лефлерам, палітычныя стратэгіі адміністрацыі Трумана, хаця і былі сфармуляваны пад ціскам пагрозы з боку Савецкага Саюза, насамрэч вызначаліся яшчэ і ростам амерыканскай магутнасці (1992). Больш за тое, ён звяртае ўвагу, што аўтары палітычных стратэгіяў Амерыкі ўлічвалі ў першую чаргу не непасрэдную вайсковую пагрозу, а, хутчэй, патэнцыйную небяспеку для шырэйшага міжнароднага атачэння, у якім апынецца краіна ў будучыні. Гэтую ідэю выразна сфармуляваў Фарыд Закарыя, патлумачыўшы, “чаму дзяржавы, робячыся ўсё больш заможнымі, ствараюць вялікае войска, увязваюцца ў замежную палітыку і дамагаюцца міжнароднага ўплыву” (1998, 3)². Ён сцвярджае, што гэта ўсё нараджаецца з жадання дзяржавы кантраляваць сваё асяроддзе. Вальфорт сфармуляваў гэтую думку больш жорстка, заявіўшы, што “дзяржаўныя паводзіны – гэта адаптацыя да знешніх абмежаванняў, выкліканых зменамі ў адносным патэнцыяле” (1995, 8).

Чорная скрыня дзяржавы: унутраныя фактары ў неарэалістычным падыходзе

Аарон Фрыдбэрг (1988) і Мэлвін Лефлер (1992) развілі гэтак званы неакласічны рэалізм, улічыўшы ў сваіх даследаваннях унутраныя палітычныя фактары. Фрыдбэрг падкрэслівае, што “нават прызнаўшы, што структуры... маюць значэнне, застаецца няясным, як палітыкі ўяўляюць іх контуры, застаючыся, так бы мовіць, унутры сістэмы” (1988, 8). Ён паказаў, што брытанскія чыноўнікі часу заняпаду Брытанскай імперыі “проста ігнаравалі ці прыхоўвалі сур’ёзныя базавыя недахопы брытанскай пазіцыі або, развязаючы

² Тамсама.

адны праблемы, стваралі новыя, яшчэ больш небяспечныя”. Фрыдбэрг сцвярджае, што такія паводзіны тлумачацца не толькі зрухамі ў адносным патэнцыяле, але таксама ўзнікненнем новых “арганізацыйных, інтэлектуальных і ўнутрыпалітычных умоў” (1988, 290–291 і 295). Ацэнкі палітыкамі адноснага патэнцыялу “звязаныя з рэальнасцю, але наўпрост ёй не вызначаюцца”, а рэальнасць, “у сваю чаргу, звязаная з палітычнай стратэгіяй, але цалкам яе не вызначае”.

Фарыд Закарыя ўвёў новую пераменную велічыню, звязаную з унутранай палітыкай: “магутнасць дзяржаўнага апарата краіны і яго адносіны з асяроддзем” (1998, 11–12). Гэта звязана з тымі рэсурсамі, якія дзяржава можа мабілізаваць і якімі яна можа карыстацца. Наяўнасць дзяржаўнага апарата ўплывае на аб’ём рэсурсаў, які можна мабілізаваць. Аб’ём магчымых рэсурсаў таксама залежыць ад узроўню рэсурсаў, неабходных для абароны ад пагроз фізічнага знішчэння.

Гаворачы пра ўнутраныя фактары фармавання знешнепалітычных стратэгий, нельга забываць пра ролю ідэалогіі. Ідэалогіі, відавочна, вызначаюць як успрыманне, так і прыняцце палітычных рашэнняў і, значыць, могуць уплываць на фармаванне знешнепалітычных прыярытэтаў. Нават такія адданыя прыхільнікі палітычнага рэалізму, як Кар, падкрэсліваюць ролю ідэалогіі (2001, 87 і 104–105). Хаця ён сцвярджаў, што дзяржавы заўсёды прагнуць улады і “ўлада нараджае прагу яшчэ большай улады”, ён таксама звяртае ўвагу на тое, што міжнародная палітыка шырэйшая за імкненне да ўлады, а “чысты рэалізм не прапануе нічога, акрамя змагання за ўладу”.

Кар таксама сцвярджаў, што палітыкі і інтэлектуалы кіруюцца не толькі прагай улады, але і ідэаламі: “утопія і рэальнасць – вось два аспекты паліталогіі; а значыць, любая здаровая палітычная думка мусіць грунтавацца часткова на ўтопіі, часткова – на рэальнасці” (2001, 10 і 87). Ён прыходзіць да высновы, што “гэтае пастаяннае ўзаемадзеянне несумяшчальных сілаў і ляжыць у аснове палітыкі. У кожнай палітычнай сітуацыі можна знайсці ўзаемавыключальныя элементы ўтопіі і рэальнасці, маральнай перавагі і сілы ўлады” (2001, 88).

З іншага боку, Міршаймэр уважае, што:

Кар дарма супрацьпастаўляе прагу да ўлады і змаганне за ідэалы. Урэшце дзяржавы часам пераследуюць абедзве мэты адразу... У абодвух выпадках (супрацьстаянне паміж ЗША і Нямеччынай у 1940-х гадах і паміж ЗША і СССР на пачатку халоднай вайны) ЗША змагаліся з несправядлівасцю і ў той жа час адстойвалі свае стратэгічныя інтарэсы – і ім не трэба было выбіраць паміж ідэаламі і змаганнем за ўладу (2005, 142).

Іншымі словамі, прапанаваная неарэалістычная мадэль беларуска-іранскіх дачыненняў грунтуецца на разуменні іх узаемадзеяння ў шырэйшым кантэксце і вызначаецца тымі адноснымі перавагамі, якія абедзве краіны спадзяваліся атрымаць (і атрымалі) на розных ступенях узаемадзеяння. Абедзве краіны супрацоўнічаюць, каб кампенсаваць (хаця б часткова) урон ад праблематычных дачыненняў з іншымі краінамі. Баланс сілаў у міжнароднай сістэме змушае іх шукаць такога супрацоўніцтва, тым часам як рост уласнага патэнцыялу дазваляе ім імкнуцца да новых шырэйшых знешнепалітычных і абарончых мэтаў. Аднак прасоўванне знешнепалітычных і абарончых інтарэсаў кожнай з дзяржаў таксама залежыць ад іх унутранага патэнцыялу.

II. Беларускія дачыненні з Іранам: ад станаўлення да заняпаду

Стан дачыненняў на сённяшні момант: што кажуць навукоўцы пра беларуска-іранскае ўзаемадзеянне

Даследчыкі прааналізавалі беларускія знешнепалітычныя стратэгіі ў дачыненні да краін з пераходнай эканомікай толькі ў агульных рысах (напрыклад, Улаховіч 2009). Вядома, за гэты час з'явіліся навуковыя і аналітычныя публікацыі пра беларускія знешнепалітычныя стратэгіі ў дачыненні да Ірана, але яны або апісальныя (Богдан 2012), або складаюцца амаль цалкам з скампіляванай інфармацыі (Боярчык 2009; Чахор 2011, 208–211).

Яшчэ менш напісана пра іранскія знешнепалітычныя стратэгіі ў дачыненні да Беларусі. Навукоўцы звычайна ігнаруюць іх (напрыклад, Arjomand 2009). Гэта датычыць і спецыялізаваных манаграфій, прысвечаных іранскай знешняй палітыцы, што выходзяць на Захадзе (Takeyh 2009) і ў Іране (Azghandi 1388; Dehghandi Firouzabadi 1389). Шырын Гантэр у манаграфіі пра знешнюю палітыку Ахмадынеджада прысвяціла толькі некалькі радкоў беларуска-іранскім дачыненням (2010).

Наколькі нешматлікія аналітычныя і навуковыя публікацыі па тэме, настолькі ж яны і павярхоўныя. Пакуль што навукоўцы не прапанавалі ніводнай больш-менш грунтоўнай паліталагічнай мадэлі, каб вытлумачыць палітычныя стратэгіі і беларуска-іранскія дачыненні 1990–2010-х гадоў.

Пачатак дачыненняў, 1993–1996

Беларускія дачыненні з Іранам пачаліся ў 1993 годзе і былі, як

выглядае, ініцыяваныя Іранам. У тых гады Іран упершыню паспяхова пераадолеў негатыўныя наступствы вайны з Іракам, якая скончылася адкрытымі ваеннымі сутыкненнямі са Злучанымі Штатамі. За прэзідэнтам Рафсанджані (1989–1997) Іран увайшоў у гэтак званую эпоху Рэканструкцыі і пашырыў сферу сваіх эканамічных і абарончых інтарэсаў (з асаблівай увагай да апошніх у сувязі з нестабільнай сітуацыяй на памежжы і ў некаторых рэгіёнах краіны). Урад Ірана спрабаваў адначасова выкарыстаць магчымасці, што паўсталі з падзеннем Савецкага Саюза, і распачаць супрацоўніцтва з заходнімі краінамі. Тэгеран не хацеў пагаршаць адносіны з Масквой і таму на постсавецкай прасторы дзейнічаў вельмі асцярожна. Іран нават у 2000-х гадах успрымаў былія савецкія рэспублікі як сферу інтарэсаў Расеі. Пра гэта сведчаць выступы старшыні парламента Ірана Гадада-Адэля ў 2005 і іранскага амбасадара ў Беларусі (2008–2012) Абдола Гасейні ў 2010 годзе (FARS 2005). Згодна з Гасейні, “беларускія інтарэсы гэтак моцна перапляліся з расейскімі, што няпроста адасобіць беларускую палітычную структуру ад расейскай” (Otagh Bazargani 1388).

Беларускі ўрад на пачатку 1990-х быў зацікаўлены ва ўсталяванні кантактаў на Блізкім Усходзе, у тым ліку і па ваенных пытаннях. Пра гэта сведчаць візіты прэм’ер-міністра Вячаслава Кебіча ў арабскія манархіі Персідскай затоці (Кебіч 2008). Аднак да 1997 года прыярытэтнымі для беларускіх уладаў былі іншыя пытанні – прыняцце новай канстытуцыі, выбары прэзідэнта і новага парламента і, пазней, супрацьстаянне між імі. Таму беларуская замежная палітыка заставалася інэртнай, скаванай дзвюма знешнімі сіламі – мацнейшай постсавецкай (пераважна Расеяй) і значна слабейшай заходняй. Больш за тое, Міністэрства замежных спраў Беларусі ўсё яшчэ фармавалася. У яго яшчэ не было рэсурсаў – як чалавечых, так і арганізацыйных, – каб эфектыўна супрацоўнічаць з новымі партнёрамі.

Візіт беларускага прэм’ер-міністра Міхаіла Чыгіра ў Іран у сакавіку 1995 года і зваротны візіт іранскага віцэ-прэзідэнта Гасана Габібі ў Беларусь у ліпені 1995 года сталі першым афіцыйным кантактам на вышэйшым узроўні паміж краінамі. Габібі падпісаў у Мінску серыю пагадненняў пра інвестыцыі, гандаль і эканамічнае супрацоўніцтва, культурныя і транспартныя праграмы, а таксама пра ваеннае супрацоўніцтва ды продаж зброі Ірану. У дадатак, беларускі і іранскі бакі абмеркавалі магчымасці паставак у Беларусь іранскай нафты. Габібі наведаў Мінск акурат пасля таго, як Масква (пад ціскам ЗША) прыняла на сябе забавязанне не падпісваць новых дамоваў пра пастаўкі зброі Ірану і спыніць усякае ваенна-тэхнічнае супрацоўніцтва з Тэгеранам.

Некаторыя эксперты (як палкоўнік Іван Сафронаў са штотдзённіка *Коммерсант*) заяўлялі пра імавернасць продажу расейскай зброі праз

Беларусь. Выказвалася меркаванне пра тое, што Расея прыхоўвае сляды сваіх паставак зброі ў Іран, арганізаваўшы супрацу так, каб немагчыма было высветліць паходжанне набытага Іранам узбраення (*Коммерсант* 1995). Тым не менш няма доказаў таго, што Беларусь нажывалася на продажы расейскай зброі ад імя Масквы. Дзве апублікаваныя беларускія дамовы па продажы вайсковых адзінак Ірану не сведчаць пра суўдзел Масквы (Фядута 2005, 410).

Застой, 1997–2004

І ўсё ж трэба было прыкласці немалыя высілкі, каб стабілізаваць адносіны Беларусі і Ірана. У жніўні 1996 года міністр замежных спраў Ірана Алі Акбар Велаяці нанёс візіт у афіцыйны Мінск і ў кастрычніку 1997 года міністр замежных спраў Беларусі Іван Антановіч нанёс зваротны візіт. Да 1997–1998 гадоў сітуацыя ў Беларусі ўжо радыкальна памянлася. Лукашэнка ўзяў усю ўладу ў свае рукі. У той жа час ва ўрада пачаліся дыпламатычныя праблемы з Захадам. Беларускі ўрад вызначыў новыя прыярытэты “шматвектарнай” замежнай палітыкі. Прэзідэнт Лукашэнка абвясціў “шматвектарны” прыныцп замежнай палітыкі на Ўсебеларускім народным сходзе ў кастрычніку 1996 года: “Пры нашай геапалітычнай сітуацыі плённай можа быць толькі збалансаваная шматвектарная замежная палітыка” (Бразовская 1996, 28).

Лукашэнка сам актыўна наведваў развіцця краіны ў пошуку новых партнёраў, і ў тым ліку наведваў Іран у 1998 годзе. Беларускі ўрад тады ўжо быў гатовы да эфектыўнага і сістэмнага супрацоўніцтва з Іранам, рэарганізаваўшы Міністэрства замежных спраў згодна з надзённымі патрэбамі краіны. У 1998 годзе беларускі ўрад паяднаў Міністэрства замежных спраў з Міністэрствамі СНД і замежных эканамічных дачыненняў. У дадатак, Беларусь адчыніла вялікую колькасць амбасад і кансулатаў у развітых краінах, у тым ліку ў Тэгеране (у 1997 годзе).

Іран, у сваю чаргу, таксама перажываў перамены. Прагматычныя прапановы з боку шэрагу ўрадаў Ірана не пераканалі ЗША, якія працягвалі палітыку падвойнага стрымлівання, ізалячы адначасова Ірак і Іран. У красавіку 1995 года прэзідэнт Клінтан забараніў усе эканамічныя дачыненні з Іранам (Litwak 2000, 67). Адносіны Ірана пагоршыліся і з еўрапейскімі краінамі, асабліва пасля гэтак званага міконаскага крызісу. Цяжкі ўдар Тэгерану нанесла Расея, падпісаўшы з ЗША мемарандум пра прыпыненне вайсковага супрацоўніцтва з Іранам, у тым ліку пра скасаванне ўжо зацверджаных і запушчаных праектаў.

Тэгеран знайшоў выйсце з гэтай праблемы, развярнуўшыся ў бок іншых постсавецкіх дзяржаў, якім былі моцна патрэбныя грошы.

Найбольшую цікаўнасць у Ірана выклікала ўкраіна, бо ў яе была больш-менш поўная тэхналагічная база для вытворчасці тавараў, патрэбных Ірану (напрыклад, самалётаў і рухавікоў). Іран найперш шукаў вайсковыя тавары ці тавары падвойнага прызначэння і разглядаў Украіну як жыццяздольнага пастаўшчыка гэтых тавараў. Беларусь пераважна вырабляла складовыя часткі вайсковага абсталявання ці іншага абсталявання для тэхнікі, якая збіралася ў Расеі ці ўкраіне. У Беларусі яшчэ з савецкіх часоў заставалася вайсковае абсталяванне, непатрэбнае яе ўласным узброеным сілам. Спрабуючы ўсталяваць кантакты з былымі савецкімі рэспублікамі без пасярэдніцтва Масквы, іранская амбасада ў Кіеве праводзіла перамовы і з Беларуссю, пакуль у 2000 годзе ў Мінску не была адчыненая свая амбасада.

Першыя сур'ёзныя супольныя праекты былі ўзгодненыя ў канцы 1990-х гадоў і датычылі вайсковых продажаў. У 2000-х гадах Беларусь прадала Ірану тры партыі танкаў (восем Т-72М1 у 2000 годзе, чатырнаццаць Т-72М1 у 2001-м і 15 Т-72М1 у 2002-м) (ААН 2011). У канцы 1990-х гадоў супрацоўніцтва Тэгерана з Мінскам усё яшчэ было абмежаванае. Іранскі ўрад спадзяваўся, што рэфармісцкі рух, на чале якога стаяў новы прэзідэнт (Махамад Хатамі, 1997–2005), прывядзе да паляпшэння дачыненняў з Захадам. Больш за тое, у 2001 годзе Пуцін афіцыйна заявіў, што Масква не будзе трымацца дамоўленасцяў з ЗША пра прыпыненне вайсковых кантрактаў з Іранам. Гэта абнадзеіла Тэгеран, асабліва пасля падпісання Пуціным новых кантрактаў з Іранам.

Пасля таго як іранскі міністр абароны адмірал Шамхані наведаў Маскву для падпісання новых кантрактаў у 2001 годзе, ён з кароткім візітам прыехаў і ў Мінск. Але Тэгеран не праявіў вялікай зацікаўленасці ў супрацоўніцтве з Беларуссю. Цягам пяці гадоў пасля наведвання беларускім прэзідэнтам Ірана Хатамі не наносіў зваротнага візіту, нават калі прыезджаў у суседнія краіны.

Паляпшэнне дачыненняў, 2005–2009

У сярэдзіне 2000-х гадоў сітуацыя яшчэ раз памянлася, бо іранскія планы аднаўлення сяброўскіх дачыненняў з Захадам праваліліся. Пасля гэтага пачаліся канфлікты з Захадам у сувязі з іранскай ядзернай праграмай. Рэфармісцкі парламент і прэзідэнт саступілі месца больш радыкальным парламентам і прэзідэнтам.

Ад 2002 года расейскі ўрад пачаў ставіцца да Беларусі менш зычліва. У выніку Мінск пачаў актыўна шукаць новых замежных партнёраў, асабліва пасля звужэння прасторы для супрацоўніцтва ў Еўропе, звязанага з уступленнем цэнтральна- і ўсходнееўрапейскіх краін (у тым ліку краін Прыбалтыкі і Польшчы) у НАТА і ЕС. Такім

чынам планы па забеспячэнні рэгіянальнай бяспекі і супрацоўніцтва Беларусі з краінамі-суседзямі былі адкінутыя. У выніку з сярэдзіны і да канца 2000-х гадоў адносіны Беларусі і Ірана ўвайшлі ў стадыю росквіту. У 2006 годзе вядучы іранскі вытворца машын – Іран Хадро – пачаў зборку іранскіх машынаў “Саманд” у Беларусі. У наступным годзе беларуская нацыянальная нафтавая кампанія “Беларусьнафта” запусціла праект здабычы нафты ў Іране. У 2010 годзе МАЗ адкрыў зборачныя цэнтры вытворчасці ў Іране.

Аднак інтэнсіўныя кантакты і палітычныя стасункі не забяспечылі адпаведнага росту двухбаковага гандлю (гл. табліцу 1). У 1993 годзе гандлёвы абарот склаўся толькі 89000 даляраў ЗША, у 2000 годзе ён вырас да 25,9 мільёна даляраў ЗША і ў 2001-м ён дасягнуў 38,7 мільёна даляраў ЗША (Міністэрства замежных спраў 2002). Беларускі і іранскі прэзідэнты паставілі задачу дасягнуць да 2004 года гандлёвага абароту ў 100 мільёнаў даляраў ЗША. Аднак задачу выканалі толькі ў 2010 годзе.

Табліца 1. Беларускі гандаль з Іранам, млн даляраў ЗША

Год	Гандлёвы абарот	Экспарт	Імпарт	Сальда
2003	21,4	20,5	0,9	19,6
2004	36,7	33,3	3,4	29,9
2005	38,4	35,6	2,8	32,8
2006	35,6	31,7	3,9	27,8
2007	75,9	66,5	9,4	57,1
2008	93,8	83,6	10,2	73,4
2009	71,6	63,2	8,4	54,8
2010	104,8	97,2	7,6	89,6
2011	138,7	129,8	8,9	120,9
2012	120,6	111,5	9,1	102,4
2013	59	49,4	9,6	39,8

Крыніца: Афіцыйная статыстыка, апублікаваная беларускай амбасадай у Тэгеране і Нацыянальным статыстычным камітэтам Рэспублікі Беларусь.

Аб’ёмы продажаў заставаліся слаба звязаныя з палітычным супрацоўніцтвам, асабліва гэта відаць па іранскім экспарце ў Беларусь, які вельмі павольна павялічваў свае аб’ёмы. Гэта звязана не толькі з рознымі ўзроўнямі прамысловага развіцця краін, але і з рознымі сістэмамі эканамічнага кіравання. Беларускі ўрад мог загадаць прамысловым фірмам, што былі ва ўласнасці ці пад кантролем дзяржавы, адчыніць свой бізнэс у Іране. Іранскі ўрад не мог загадаць

сваім бізнэсоўцам супрацоўнічаць з Беларуссю. Іран, у якім эліты былі падзеленыя, не меў агульнай паслядоўнай стратэгіі супрацоўніцтва з Беларуссю. Да таго ж супрацоўніцтва Ірана з Беларуссю пачалося не так даўно, а для ўсталявання і дастатковага развіцця гандлёвых кантактаў патрэбны час.

Двухбаковыя дачыненні ў гэты перыяд уключалі і супрацоўніцтва ў вайсковай ды вайскова-тэхнічнай сферах, хаця доказаў таму вельмі мала. Часам эксперты толькі выказваюць здагадкі, бо вымушаныя карыстацца неправеранай інфармацыяй. У студзені 2007 года беларускі міністр абароны Мальцаў наведаў Іран з двухдзённым візітам, дзе падпісаў мемарандум па пытаннях абароны (RIA Новости 2007). У ліпені 2007 года іранскі міністр абароны Мустафа Мухамад Наджар наведаў Беларусь (Press TV 2007).

У канцы 2000-х гадоў Беларусь ужо перайшла ад продажу савецкай зброі да больш складаных форм міжнароднага супрацоўніцтва па абароне.

У прыватнасці, у 2010 годзе Іранскі вайсковы ўніверсітэт Малек-Аштар падпісаў пагадненне пра супольныя курсы дактарантуры па апэратыўнай сістэме кіравання з адным з беларускіх універсітэтаў (FARS 2010). У 2008 годзе іранскі міністр камунікацый і інфармацыйных тэхналогій Мухамад Сулеймані вёў перамовы з беларускім бокам пра супрацоўніцтва ў сферы касмічных камунікацый, якія могуць быць выкарыстаныя ў вайсковых мэтах (FARS 2008). Больш за тое, у 2013 годзе іранскае дзяржаўнае тэлебачанне паказала дакументальную перадачу, у якой сцвярджалася, што Іран закупіў новае беларускае электроннае ваеннае абсталяванне, не ўдакладняючы, калі і пры якіх абставінах (YouTube 2013).

Заняпад 2009–2013 гадоў

Дачыненні між краінамі рэзка пагоршыліся на пачатку 2010 года. Афіцыйныя візіты сталі вельмі рэдкай з’явай. Калі за перыяд ад 2006 да 2010 года Беларусь і Іран абмяняліся 10 афіцыйнымі больш-менш значнымі візітамі, дык за 2011–2012 гады адбыліся ўсяго тры важныя сустрэчы (Богдан 2012). Самыя вялікія праекты, запачаткаваныя ў часы прэзідэнцтва Ахмадынеджада (іранская машынная вытворчасць у Беларусі і беларуская здабыча нафты ў Іране), за гэты час збанкрутавалі. У першым выпадку, падобна, беларускія ўлады не клапаціліся пра продаж іранскіх машын, а іранскія вытворцы не хацелі замяняць іранскія машыныя дэталі беларускімі.

У другім выпадку прычыны спынення праекта менш ясныя. У жніўні 2011 года беларуская нафтавая кампанія “Беларусьнафта”

заявіла пра спыненне працы ў Іране. Іранскі бок абвінаваціў беларусаў у тым, што яны не дасягнулі абяцанага ўзроўню здабычы. Некаторыя беларускія нездзяржаўныя СМІ паведамлялі, што “Беларусьнафта” спыніла супрацу з Тэгеранам, бо ЗША наклала на яе санкцыі ў сакавіку 2011 года. Хто б ні меў рацыю, беларускі ўрад відавочна не хацеў укладаць шмат грошай у праект, які станавіўся цяжарам і прыцягваў непажаданую ўвагу Вашынгтона.

Адзіны часткова паспяховы маштабны супольны праект Беларусі і Ірана – гэта пабудова лагістычнага цэнтра “Прылессе” пад Мінскам. Гэты праект ажыццяўляла іранская прыватная кампанія “Кайсон” (звязаная з коламі, набліжанымі да Ахмадынеджада). Да таго ж выкананне праекта гадамі адкладалася і ўсё яшчэ не завершанае. Першая частка праекта мусіла быць завершаная да 2011 года, другая – да 2013-га (*tut.by* 2013).

Крах беларуска-іранскіх дачыненняў не прыцягнуў значнай увагі з боку беларускіх уладаў, эліт ці СМІ. Унутраныя і знешнія фактары паступова пагаршалі двухбаковыя дачыненні паміж дзяржавамі. Так, іранскі ўрад Ахмадынеджада пачаў імкліва траціць свой патэнцыял, калі значныя сегменты іранскага палітычнага істэблішменту адпрэчыліся ад яго радыкальных праграм. Выбар новага парламента, які не ўхваляў палітыкі Ахмадынеджада, і масавыя пратэсты пасля выбараў 2009 года не дазвалялі яму дзейнічаць свабодна за мяжой, бо для паспяховага міжнароднага супрацоўніцтва яму цяпер бракавала структурных умоваў.

З іншага боку, з такімі ж праблемамі сутыкаўся ў сваёй замежнай палітыцы і яго папярэднік (прэзідэнт Хатамі). Але гэта не падарвала беларуска-іранскага супрацоўніцтва за часы яго кіравання. Таму можна лічыць, што галоўнай прычынай заняпаду беларуска-іранскіх дачыненняў на пачатку 2010-х былі перамены ў глабальнай міжнароднай структуры і тое месца, якое гэтая структура адвяла абедзвюм краінам. Іран сутыкнуўся з новымі санкцыямі, якія цяпер (у адрозненне ад 1990-х гадоў) падтрымалі не толькі амерыканскія кампаніі, але і еўрапейскія дзяржавы. Да таго ж пасля 2009 года з’явілася рэальная пагроза амерыканскага ваеннага ўмяшальніцтва.

Патэнцыйнае ваеннае супрацьстаянне паміж Захадам (пераважна ЗША і Ізраілем) і Тэгеранам зрабіла супрацоўніцтва з Іранам яшчэ больш рызыкаўным. Беларусь больш не магла, як раней, разлічваць на прыкрыццё з боку Расеі. Расея, у адказ на пажаданні Захаду, афіцыйна адмовілася ў 2009 і 2010 гадах ад супрацоўніцтва ў вайсковай сферы з некаторымі антызаходнімі рэжымамі (Іранам і Лівіяй). Мінск вымушаны быў задумацца над перспектывай апынуцца не на тым баку патэнцыйнага канфлікту і дорага расплаціцца за ўсё яго выклікі, кінутыя краінам Захаду, у першую чаргу ЗША і Ізраілю. Замежная

палітыка Беларусі на Блізкім Усходзе заўсёды была асцярожнай, асабліва ў выпадках супрацоўніцтва з тымі ўрадамі, што адкрыта супрацьстаялі Захаду. Адзіным выняткам застаецца Ірак часоў Садама, але ў тых часы Беларусь, калі б яна была асуджаная Захадам, магла разлічваць на заступніцтва Расеі.

Мінску паабяцалі дапамогу, калі ён афіцыйна адмовіцца ад супрацоўніцтва з Іранам і перагледзіць дачыненні з Сірыяй. У перапыненні дачыненняў Беларусі з Іранам і Сірыяй былі зацікаўленыя як заходнія, так і блізкаўсходнія апаненты Тэгерана і Дамаска. Такую ж тактыку апаненты іранскага рэжыму выкарысталі, каб пераканаць Маскву спыніць супрацоўніцтва з Тэгеранам і Дамаскам. Інфармацыя, пададзеная Ўікілікс, пацвярджае, што Ізраіль і багатыя арабскія манархіі настойліва працавалі над тым, каб адварнуць Маскву ад Ірана. У адным з раскрэчаных дакументаў дыпламаты ЗША адкрыта кажуць, што для атрымання згоды Расеі на больш жорсткія дзеянні супраць Ірана была неабходная каардынаваная стратэгія хаўруснікаў Злучаных Штатаў – у тым ліку Ізраіля і Саудаўскай Аравіі (*Der Spiegel* 2010). Згоды Масквы дабіліся, не толькі аказаўшы ціск на Крэмль, але і прапанаваўшы яму пэўныя выгады. Напрыклад, Саудаўская Аравія правяла з Крамлём перамовы пра набыццё вялікай колькасці расейскай зброі.

Каб адварнуць Мінск ад Тэгерана, Ізраіль і арабскія манархіі прыклалі немалыя высілкі, працуючы эфектыўна і калі не разам, дык прынамсі ў адным кірунку. З канца 2000-х гадоў Беларусь заключыла некалькі дробных кантрактаў з арабскімі манархіямі Персідскай затокі, перш з Катарам, затым з Аманам і Аб'яднанымі Арабскімі Эміратамі. Яны ўсе з канца 2000-х гадоў падтрымліваюць санкцыі Захаду і нават вайсковыя дзеянні супраць Ірана. Названыя арабскія дзяржавы і Беларусь абмяняліся серыяй афіцыйных візітаў з 2009 года. Арабскія манархіі і беларускі ўрад абмяркоўвалі шырокамашабныя праекты, такія як “катарская выспа ў Еўропе”. Лукашэнка публічна хваліўся планами Мінска. Але з цягам часу мала што з абяцанага было зроблена.

Беларусь падтрымлівае добрыя дачыненні з Ізраілем. Намеснік прэм'ер-міністра Ізраіля і міністр замежных спраў Авігдор Ліберман падняў пытанне беларускага ўзаемадзеяння з Іранам на перамовах у Мінску, заявіўшы, што

Іран пагражае стабільнасці ў свеце. Вайскоўцы, што ваююць на тэрыторыі нашай краіны, праходзілі падрыхтоўку ў Іране. Гэта нашая пазіцыя, і я перакананы, што мы зможам знайсці паразуменне і па гэтым пытанні таксама.

На гэта іранскі амбасадар у Мінску вымушаны быў выказаць свой пратэст (*Naviny.by* 2009).

Згодна з беларускім Міністэрствам замежных спраў (2009):

Кіраўнік беларускага Міністэрства замежных спраў паведаміў свайму ізраільскаму калегу, што наша краіна развівае плённыя дачыненні з Іранам... Ён падкрэсліў, што беларуска-іранскае супрацоўніцтва носіць мірны характар і не скіраванае супраць трэціх краін”.

Турцыя таксама пачала супрацоўнічаць з Беларуссю (хаця і нашмат пазней за іншыя краіны свайго рэгіёна). На пачатку 2010-х гадоў колькасць беларуска-турэцкіх кантактаў значна павялічылася. У 2013 годзе Турцыя зрабіла беспрэцэдэнтны крок. Яна паслала свайго міністра замежных спраў (Ахмета Давутаглу), аўтара актыўнай турэцкай палітыкі на Блізкім Усходзе, у Мінск – нібыта для падпісання звычайнага пагаднення, а насамрэч для абмеркавання сітуацыі на Блізкім Усходзе. Гэта адбывалася падчас крызісу ў Сірыі, калі Іран адкрыта падтрымаў дзеянні сірыйскага ўрада, а Беларусь была няраз абвінавачаная ў пастаўцы вайсковай тэхнікі сілам сірыйскага ўрада.

Беларусь зменшыла колькасць і знізіла ўзровень афіцыйных кантактаў з Іранам, як і многія іншыя краіны, якія аддаліліся ад Тэгерана пад ціскам п’ўных абставінаў. Беларусь усяго толькі пайшла следам за глабальнай тэндэнцыяй (у адпаведнасці з прынцыпамі структурнага рэалізму), якую падзяляюць краіны, што арыентуюцца на знешнюю палітыку ЗША. Падчас пераходу ад двухпалярнага да постпалярнага і аднапалярнага свету гэтыя краіны значна звужылі свае кантакты з Іранам.

Калі ў 1990-х гадах ЗША не маглі пераканаць ці прымусіць іншыя краіны далучыцца да іх санкцый (у тым ліку еўрапейскія дзяржавы, якія былі ў блізкіх дачыненнях з Вашынгтонам), дык у 2000-х амерыканскія санкцыі сталі па-сапраўднаму шматбаковымі. Усё больш дзяржаў далучалася да палітыкі ЗША па ізаляцыі Ірана. У канцы 2000-х гадоў нават Масква падтрымлівала гэтыя санкцыі. Аднак Масква вельмі шырока разумела рэзалюцыі ААН і гэта дазваляла ёй адхіляцца ад палітычнай лініі Вашынгтона, які сур’ёзна ставіўся да абмежаванняў ААН на гандаль з Іранам³.

Беларусь магла дазволіць сабе дачыненні з краінамі, што супрацьстаялі ЗША, бо Расея прыкрывала яе знешнепалітычную дзейнасць. Аднак з часам Расея страціла сваю моц і больш не магла забяспечваць такое прыкрыццё. Расейскія дыпламаты ўсё яшчэ папярэджваюць заходнія краіны не замахвацца на постсавецкія дзяржавы: “Вы ўжо

³ Найбольш цікавым прыкладам таму з’яўляецца забарона на продаж Ірану дыстанцыйных ракетных сістэмаў “зямля-неба” С-300, накладзеная расейскім прэзідэнтам Мядзведзевым. У тэксце забароны ён спасылаецца на рэзалюцыю Савету бяспекі ААН 1929 года, хаця гэтая рэзалюцыя непасрэдна не датычыць падобнай зброі.

разбудзілі беларускага зубра, хутка вы разбудзіце таксама і расейскага мядзведзя,” – заявіў расейскі прадстаўнік у АБСЕ (*Наша Ніва* 2011) і патлумачыў, што Расея будзе бараніць ад заходняй крытыкі “сваю Беларусь, Узбекістан і Туркменістан, бо гэта яе хаўруснікі” (*Наша Ніва* 2011).

Але гэта датычыць толькі непасрэдных суседзяў Расеі. У рэшце свету ўплыў Расеі знізіўся. У канцы 2000-х гадоў Расея сама ўжо не наважвалася развіваць дачыненні з Іранам, хаця ўсяго дзесяціццю гадамі раней яна самастойна будавала адносіны з іншым зацятым ворагам ЗША – Іракам. Да таго ж у канцы 2000-х Мінск быў больш зацікаўлены ў тым, каб выйсці з-пад маскоўскай апекі і самастойна супрацоўнічаць з краінамі ЕС, Кітаем і з краінамі пераходнай эканомікі. Аднак гэта не спадабалася расейскаму ўраду, і Крэмль паспрабаваў перапыніць дачыненні Беларусі з краінамі пераходнай эканомікі. У прыватнасці, Расея распачала актыўную палітычную і інфармацыйную кампанію па зрыве беларуска-венесуэльскага супрацоўніцтва ў нафтавай сферы.

Гэта значыць, што Мінску засталася толькі прыняць і паступова выконваць патрабаванні ЗША аб мінімізацыі кантактаў з Тэгеранам. Гэтая змена ў першую чаргу звязана з фармаваннем аднапалярнага свету. Тым не менш Беларусь гадамі адцягвала разрыў беларуска-іранскіх дачыненняў і здалася толькі ў сувязі з пераменай знешнепалітычных абставінаў.

Адносныя страты: беларускія дачыненні з Захадам

Супрацоўніцтва з Іранам прынесла Беларусі не толькі адносныя перавагі перад іншымі краінамі, але і адносныя страты ў дачыненнях з Амерыкай. Беларускаму ўраду стала менш выгадна супрацоўнічаць з Іранам пасля таго, як Амерыка наклала санкцыі на шэраг беларускіх кампаній. Яшчэ ў верасні 2004 года ЗША ўвялі санкцыі супраць беларускай кампаніі “Белзнешспрамсервіс” за тое, што яна нібыта прадавала абсталяванне і тэхналогіі для зборкі крылатых і балістычных ракет (Белаян 2004). У ліпені 2010 года Амерыка абвясціла санкцыі супраць кампаніі “Белтэхэкспарт” за яе меркаванае супрацоўніцтва з Іранам, Сірыяй і Паўночнай Карэяй. У траўні 2011 года былі ўведзеныя санкцыі супраць “БелАМА”.

У студзені 2012 года амерыканскія санкцыі былі накладзеныя на беларускі банк “Торговый Капітал”, што прымусіла Нацыянальны банк Беларусі адклікаць у гэтага банка ліцэнзіі на некаторыя аперацыі (Нацыянальны банк 2012). У лютым 2013 года Дэпартамент замежных спраў ЗША ўвёў санкцыі супраць дзвюх беларускіх кампаній – ТМ Services Limited і Рэспубліканскага навукова-прамысловага ўнітарнага прадпрыемства ДБ Радак (Eastbook 2013). Напярэдадні іранскае

тэлебачанне паказала, як з дапамогай беларускага радара быў збіты амерыканскі беспілотны самалёт (*Belarus Digest* 2013).

Беларускія чыноўнікі заявілі, што некаторыя важныя дамоўленасці паміж Тэгеранам і Мінскам былі скасаваныя ў першую чаргу праз амерыканскія санкцыі. Так, у кастрычніку 2011 года Надзея Ермакова (старшыня Нацыянальнага банка Беларусі) паведаміла, што былі сарваныя перамовы пра пазыку ў 400 мільёнаў даляраў, якую Беларусь спадзявалася атрымаць ад Ірана, бо ЗША наклалі санкцыі на Іранскі цэнтральны банк (АЕВ.ру 2013; Euroradio 2012). Калі Беларусь мінімізавала супрацоўніцтва з Іранам, у траўні 2013 года ЗША знялі санкцыі з “Белтэхэкспарта” і “БелАМА” (*Наша Ніва* 2013). Аднак у той час (напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў у Іране), калі Вашынгтон ужо зняў санкцыі супраць іншых іранскіх і замежных прадпрыемстваў, можна было разглядаць зняццё гэтых санкцый як гэст насустрач тым колам іранскіх палітыкаў, якія падтрымлівалі аднаўленне сярброўскіх дачыненняў з ЗША.

Санкцыі былі не адзінымі негатыўнымі наступствамі супрацоўніцтва з Іранам для Беларусі. Беларускую дзяржаву патэнцыйна маглі залічыць да дзяржаў, што пагражаюць стабільнасці ў свеце. Газета *Jerusalem Post* у 2008 і 2009 гадах абвінавачвала Беларусь у продажы Ірану ракетных сістэм С-300 “зямля-паветра”, а ў ліпені 2010-га такое ж абвінавачванне Беларусі вынесла ўжо *Associated Press* (*Наша Ніва* 2010). Насамрэч такія пастаўкі не парушаюць санкцый ААН, бо гэтай сістэмы зброі не было ў спісе паставак, забароненых для Ірана. Але гэтую дэталю замоўчвалі. У той жа час нават некаторыя беларускія эксперты сцвярджалі, што такія пастаўкі парушаюць санкцыі ААН (Фёдоров 2009).

Беларуская апазіцыя шырока абмяркоўвала магчымыя пагадненні Мінска і Тэгерана. Такія пагадненні, відавочна, прыцягнулі б больш заходняй увагі да пытання змены рэжыму ў Беларусі, асабліва калі б Захад пабачыў у Беларусі пагрозу міжнароднай бяспецы. Пакуль жа няшмат заходніх аналітыкаў і навукоўцаў наагул звяртаюць увагу на беларуска-іранскія дачыненні і толькі ў некаторых невялікіх публікацыях між іншым прыгадваецца абарончы характар гэтых дачыненняў.

III. Абмеркаванне: беларуска-іранскія дачыненні і этапы ўзаемадзеяння паводле неарэалізму

У канцы халоднай вайны, калі Іран супрацьстаяў адначасова ЗША і СССР, Беларусь (на той момант рэспубліка ў складзе СССР) яшчэ не была незалежнай дзяржавай. Логіка двухпалярнага свету – калі любое сур’ёзнае міжнароднае ўзаемадзеянне разглядалася ў свят-

ле супрацьстаяння дзвюх супердзяржаў – дазволіла Тэгерану пазбегнуць жорсткіх захадаў з боку Вашынгтона пасля прыняцця шырокамаштабнай рэвізіянісцкай знешнепалітычнай стратэгіі ў 1980-х гадах. Злучаныя Штаты былі вымушаныя ўстрымацца ад пакарання іранскага ўрада, бо баяліся, што той можа перайсці на бок СССР. Такі страх быў у пэўнай ступені перабольшаннем. Іран кіраваўся ідэалагічнымі меркаваннямі ў сваёй знешнепалітычнай дзейнасці і зрабіў першыя крокі да даволі сціплага супрацоўніцтва з СССР (у параўнанні з сувязямі СССР з Іракам ці Сірыяй) толькі ў 1989 годзе, калі савецка-амерыканскія дачыненні перажывалі свае лепшыя часы.

Паўсталы на пачатку 1990-х гадоў аднапалярны свет прадыхтаваў зусім новыя ўмовы для Беларусі і Ірана. Беларусь раптоўна атрымала незалежнасць, але Запад пачаў цікавіцца ёй значна менш, пасля таго як Мінск здаў сваю ядзерную зброю (Кравченко 2006а). Усходняя Еўропа ператварылася з асноўнага патэнцыйнага поля бою халоднай вайны ў сацыяльна і палітычна нестабільную, стратэгічна маргінальную буферную зону паміж Захадам і Расеяй.

У геапалітычным сэнсе Беларусь была маргіналізаваная. Яе ўрад быў слаба падрыхтаваны да кіравання незалежнай краінай і няздольны прыцягнуць да супрацоўніцтва жыццяздольных заходніх партнёраў. Першачарговым пытаннем былі стасункі Беларусі і Амерыкі. Згодна з Аляксандрам Ціхаміравым, на пачатку 1990-х гадоў “палітычны дыялог вёўся пераважна з тым, каб вывесці ядзерную зброю з Беларусі... Амерыканскія палітыкі... звычайна разглядалі беларускія пытанні ў кантэксце амерыканска-расейскіх дачыненняў” (2012, 70). Хоць ўрэшце Мінск, каб выжыць, звярнуўся па дапамогу да Масквы, напачатку Беларусь шукала партнёраў сярод краін развіванага свету.

З пачатку 1990-х гадоў Іран ужо не мог эксплуатаваць страх амерыканцаў перад патэнцыйным умацаваннем яго сувязяў з Савецкім Саюзам. Цяпер ён мусіў даваць рады з апераджальнымі стратэгіямі ЗША як адзінай супердзяржавы свету. Гаворачы пра вялікую дзяржаву як з’яву, Ёлц (1964, 888) сцвярджае, што яна не можа “кантраляваць усё на свеце”, але “мае глабальныя інтарэсы, якія яна можа адстойваць самастойна, без чужой дапамогі”⁴. Такім чынам, у свеце заставаліся месцы, непадкантрольныя Амерыцы (і гэтыя месцы былі менавіта на постсавецкай прасторы). Былы Савецкі Саюз стаў крыніцай шматлікіх магчымасцяў эканамічнага супрацоўніцтва для Ірана. Найбольш важным на той момант пытаннем для Ірана была мадэрнізацыя войска, а ў ЗША (асабліва на пачатку 1990-х гадоў) было дастаткова іншых клопатаў у постсавецкай прасторы, каб непакоіцца пра набыццё Іранам звычайнага ўзбраення.

⁴ Безумоўна, тэкст Уолца датычыць двухпалярнага свету, але няма падставаў меркаваць, што ён не падыходзіць да ўмоваў постпалярнага ці аднапалярнага парадку.

Да сярэдзіны 1990-х, аднак, сітуацыя перамянілася. Вашынгтон пачаў звяртаць больш пільную ўвагу на дачыненні Ірана з краінамі былога Савецкага Саюза. У 1995 годзе амерыканцы дамагліся таго, каб Расея падпісала мемарандум Гора-Чарнамырдзіна (1995) пра поўнае перапыненне паставак расейскага ўзбраення Ірану. Гэта нанесла сур'ёзны ўдар па іранскім апарате нацыянальнай бяспекі. У гэты час Іран сутыкнуўся з праблемай рамонту зброі і абсталявання, зробленых на Захадзе, бо ўсе сувязі з Захадам былі перарваныя. Вядома, да таго, як мемарандум 1995 года быў падпісаны, Іран меў дастаткова часу, каб атрымаць значную колькасць постсавецкай зброі і абсталявання для таго, каб пераўзброіць сваё войска пасля працяглай вайны з Іракам. Ды ўсё ж іранская вайсковая мадэрнізацыя была далёка не завершаная.

Канец халоднай вайны для Ірана насамрэч значыў пачатак новага раўнда ізаляцыі, арганізаванага ЗША, якія ўключылі Іран у “Вось зла”. Яго кантакты з іншымі краінамі часта вытлумачваліся амерыканскімі палітыкамі і СМІ як патэнцыйна небяспечныя спробы Ірана вырвацца са сваёй ізаляцыі. Уважалася, што іранскі рэжым паспрабуе набыць абарончыя тавары і тэхналогіі. Прыкладам можа служыць тое, як на Захадзе пракаментавалі візіт Лукашэнкі ў Тэгеран у 1998 годзе (Gertz 1998).

Падставы для супрацоўніцтва

Такім чынам, у кожным разе супрацоўніцтва дзвюх дзяржаў важна ацэньваць не толькі памкненні саміх дзяржаў, але і сітуацыю на міжнароднай арэне ў цэлым. Менавіта шырокі кантэкст можа патлумачыць матывацыю любога супрацоўніцтва. Пакуль Іран і Беларусь уважаюць, што разам яны могуць прасоўваць свае супольныя інтарэсы, іх урады будуць падтрымліваць гэтае супрацоўніцтва. Для Ірана супрацоўніцтва з Беларуссю прынесла дадатковае абсталяванне і тэхналогіі, неабходныя ў яго супрацьстаянні з праціўнікамі, асабліва з Іракам (у 1990-х гадах) і ЗША (цягам усяго гэтага перыяду, а менавіта ў 1990–2010-х гадах).

Для Беларусі сітуацыя развівалася больш дынамічна. Неарэалістычная логіка не замянае нам улічваць і важныя нацыянальныя інтарэсы ды фактары пагрозы нацыянальнай бяспекі, якімі кіруецца беларускі бок. Нягледзячы на гучныя выказванні, беларускі ўрад бадай не ставіўся сур'ёзна да магчымасці наўпроставага ваеннага ўмяшальніцтва (пра што сведчаць нізкія затраты на абарону). Яго ўяўленні пра жыццёва важныя інтарэсы дзяржавы і пагрозы яе незалежнасці паходзяць з познесавецкіх часоў. Сутыкнуўшыся з фінансавымі цяжкасцямі, савецкае кіраўніцтва прыняло дактрыну “Новага палітычнага мыслення”. Яно аддавала прыярытэт унутранай стабільнасці за кошт абарончага патэнцыялу. Ва ўмовах сацыя-

эканамічнага крызісу ўрад забяспечваў стабільнасць з дапамогай міжнароднага супрацоўніцтва, якое прыносіла ў краіну неабходныя грошы і спажывецкія тавары.

Такім чынам, у пэўныя перыяды Мінск успрымаў Іран у якасці патэнцыйнай крыніцы грошай для дапамогі дзяржаве і эканоміцы (у канцы 1990-х і на пачатку 2000-х гадоў). У іншых выпадках Мінск верыў, што Тэгеран дапаможа беларускаму рэжыму дыверсіфікаваць палітычныя і эканамічныя дачыненні і стратэгічна ўмацаваць пазіцыю Беларусі, напрыклад, забяспечыўшы яе новымі крыніцамі нафты ці інвестыцый і рынкаў, неабходных беларускай прамысловасці.

Аднак былі і часы, калі Мінск уважаў, што адносных стратаў у дачыненнях з Тэгеранам было больш, чым адносных пераваг. Часам ён нават скасоўваў супольныя праекты. Так, у канцы 2000-х гадоў перапыніліся вайсковыя кантакты і праекты ў вайскавай сферы, а ад канца 2010 года ў цэлым спыніліся ўсе формы супрацоўніцтва. Тады, пасля абвешчэння санкцый супраць беларускіх кампаній абароннай прамысловасці за імавернае супрацоўніцтва з Іранам, заходнія нацыі (асабліва Злучаныя Штаты і Ізраіль) былі блізкія да таго, каб пачаць успрымаць беларускі рэжым як пагрозу для міжнароднай бяспекі праз сувязі Мінска з Іранам. Больш за тое, пэўная частка беларускага палітычнага істэблішменту магла быць зацікаўленая дасягнуць больш прагматычных дачыненняў з Захадам праз змену стратэгіі дачыненняў з Іранам.

Зменлівы міжнародны клімат змусіў Беларусь мінімізаваць дачыненні з Іранам. Гэта было звязана з тым, што пасля скандалу вакол іранскага ядзернага крызісу Запад пачаў асабліва востра рэагаваць на любыя кантакты з Іранам, і да таго ж Расея прыняла надзвычай жорсткую пазіцыю па Іране. У сакавіку 2009 года дзяржсакратар ЗША Гілары Клінтан і міністр замежных спраў Расеі Сяргей Лаўроў націснулі на сімвалічную кнопку “перазагрузкі”. Прэзідэнт Дзмітры Мядзведзеў і прэзідэнт Барак Абама на саміце “Вялікай дваццаткі” ў 2009 годзе ў Лондане зрабілі супольную заяву пра “новы пачатак” двухбаковых дачыненняў. У гэтай жа заяве Расея і Амерыка разам заклікалі Іран адмовіцца ад ядзернай праграмы і ўпусціць міжнародных экспертаў у краіну (Соорет 2009). 22 верасня 2010 года расейскі прэзідэнт Мядзведзеў забараніў прадаваць Ірану дыстанцыйныя ракетныя сістэмы “зямля-неба” С-300 ды іншую зброю.

У гэтых варунках стратэгіі Мінска па супрацоўніцтве з Тэгеранам пярэчылі не толькі палітычным раскладам Захаду, але і планам бліжэйшага хаўрусніка Беларусі – Расеі. З аднаго боку, паўстала выразная небяспека сур’ёзных наступстваў на міжнароднай арэне. З іншага боку, у Беларусі было зусім няшмат магчымасцяў для супрацоўніцтва з Тэгеранам. Міжнародная сітуацыя не пакідала беларускім уладам

выбару – яны вымушаныя былі абмежаваць кантакты з Іранам, каб не выходзіць сам-насам на вайну з глабальным парадкам. А гэтага ім не хацелася – асабліва пасля спробаў у 2008–2010 гадах палепшыць дачыненні з Захадам.

Такім чынам, урад Беларусі бадай не ўспрымаў іранскі рэжым як пагрозу. Таксама і іранскія кіраўнічыя эліты не бачылі небяспекі з боку Беларусі. Сілы апазіцыі ў абедзвюх краінах часам агучвалі іншы погляд на сітуацыю, але іх галасы ў абодвух выпадках нічога не важылі ў прыняцці знешнепалітычных рашэнняў.

Пагрозы бываюць розныя. Для Беларусі найбольш вострай праблемай застаецца неабароненасць ад ціску з боку Захаду і Расеі, а таму яна вымушаная шукаць раўнавагі паміж гэтымі сіламі і сутыкаць іх паміж сабой, шукаючы пры гэтым “трэцюю сілу”. Гэта турбуе беларускі ўрад нашмат больш, чым тэрэтычная магчымасць іранскай пагрозы міжнароднай супольнасці, якая – згодна з некаторымі інтэрпрэтацыямі падзей – можа ў вельмі далёкай будучыні пагражаць і Беларусі. Больш за тое, Гілпін падкрэслівае, што міжнародная сістэма “стымулюе, а можа і прымусіць дзяржаву павялічыць сваю магутнасць; прынамсі, дбайныя дзяржавы запабягаюць адноснаму росту магутнасці сваіх канкурэнтаў на міжнароднай арэне” (1981, 87–88). Гэта значыць, што дзяржаве не трэба параўноўваць свой патэнцыял з патэнцыялам сяброўскіх краін. Замест таго дзяржава мусіць параўноўваць сябе з канкурэнтамі. Ірану, такім чынам, варта параўноўваць свае патэнцыйныя магутнасць і рэсурсы з магутнасцямі і рэсурсамі ЗША і некаторых іншых краін (асабліва арабскага свету). Беларусь жа ставіць перад сабой ніжэйшую планку – яна вымушаная шукаць шляхі вызвалення ад ціску Захаду і Расеі. У Ірана і Беларусі няма падстаў параўноўваць свае рэсурсы, бо яны ні ў чым не спаборнічаюць.

Дзяржава мусіць дбаць пра сваю пазіцыю не толькі ва ўсёй міжнароднай сістэме, але і ў адной ці некалькіх падсістэмах. Напрыклад, Беларусь мусіць дбаць пра свае пазіцыі ў трох такіх рэгіёнах або падсістэмах, якія часткова накладаюцца адна на адну: ва Ўсходняй Еўропе, у Еўрапейскім саюзе і ў рэспубліках былога Савецкага Саюза. Іран жа мусіць дбаць пра свой аўтарытэт на міжнароднай арэне ў цэлым, у мусульманскім свеце, на Блізкім Усходзе, у Персідскай затоцы, Цэнтральнай Азіі ды на Каўказе.

Ці быў хаўрус між Беларуссю і Іранам?

У разгляданы перыяд (1990-я – 2010-я гады) адным з чыннікаў паўставання хаўрусаў раўнавагі з’яўляліся глабальныя амбіцыі Амерыкі. Гэтыя амбіцыі неслі сур’ёзную пагрозу рэгіянальным

амбіцыям Ірана, мяняючы (і найчасцей абмяжоўваючы) магчымасці знешнепалітычнага выбару і для Беларусі. Для Беларусі яшчэ адным прыкладам рэгіянальнага дамінавання, якое трэба было ўраўнаважваць, з'яўляецца пазіцыя Расеі па Ўсходняй Еўропе. Мінск спрабуе ёй супраціўляцца, шукаючы збліжэння з ЕС і Кітаем і разгортваючы актыўную знешнепалітычную дзейнасць у развітым свеце, і ў прыватнасці супрацоўніцтва з Іранам.

У той жа час беларуская знешнепалітычная дзейнасць не зводзіцца выключна да супраціўлення ціску Захаду і Расеі. Сёння Беларусь ужо шукае хаўрусу з развітымі краінамі (як Венесуэла) і/або Кітаем, каб абараніцца ад Захаду і Расеі. Нягледзячы на выразную несувымернасць такога выбару, сувязі з Венесуэлай, Кітаем ці Іранам могуць сапраўды даць Мінску пэўныя рычагі ў дачыненнях з яго двума асноўнымі міжнароднымі партнёрамі – ЕС і Расеяй.

Гэта значыць, што супрацоўніцтва Беларусі і Ірана, накіраванае на атрыманне адносных перавагаў над трэцімі краінамі, і ёсць адным з тыпаў хаўрусаў раўнавагі. Мадэль хаўрусаў раўнавагі сама тлумачыць плённасць або марнасць ініцыятыў па супрацоўніцтве. Так, калі абедзве краіны ў двухбаковых дачыненнях хочуць ураўнаважыць трэція краіны праз сваё ўзаемадзеянне, толькі тады гэтае ўзаемадзеянне і можа прынесці сапраўдны плён.

Такім чынам, другая тэорыя, якая дапаможа прааналізаваць дачыненні Беларусі і Ірана, – тэорыя хаўрусаў раўнавагі. Тэгеран у 1990–2010-х гадах быў зацікаўлены ў любым хаўрусе, які б дапамог яму знізіць амерыканскі ўплыў на суседнія рэгіёны (Персідскі заліў, Каўказ, Цэнтральную Азію). Тое сама адбывалася і ў Беларусі – яна шукала хаўрусаў, каб знізіць ціск ЕС і Расеі.

Стратэгія, аднак, не выглядала перспектыўнай. Беларусь звяла супрацьстаянне з Амерыкай да голых выказванняў і сімвалічных жэстаў, не робячы пры гэтым сур'ёзных палітычных захадаў, якія б нашкодзілі яе дачыненням з Вашынгтонам. Іран, з іншага боку, не наважваўся выступаць супраць інтарэсаў Расеі нават у тых рэгіёнах, дзе меў перавагу (напрыклад, супольную культурную і гістарычную спадчыну ці тэрытарыяльнае суседства), або нават у тых краінах, якія мелі стратэгічна большую вартасць для Тэгерана. Амір Мохамад Хаджы-Юсэфі аналізуе знешнепалітычную стратэгію Ірана, карыстаючыся неарэалістычнымі паняткамі:

Знешняя палітыка Ісламскай Рэспублікі Іран у Цэнтральнай Азіі і на Каўказе вызначалася неабходнасцю стратэгічна супрацоўнічаць з Расеяй і супрацьстаяць Амерыцы... [Іран] звярнуўся да традыцыйнай стратэгіі хаўрусаў, якая прынесла частковую раўнавагу ў адно-

сінах – г.зн. супрацоўніцтва з Расеяй дзеля канфрантацыі з Амерыкай. Менавіта гэтая неабходнасць і зрабіла палітыку Ісламскай Рэспублікі Іран у Цэнтральнай Азіі і на Каўказе прагматычнай (‘amalgamo) і кансерватыўнай – у адрозненне ад палітыкі Ірана ў Персідскай затоцы ў 1980-х гадах (1381, 1025–1026).

Беларусь для Тэгерана была невядомай краінай, таму тут ён паводзіў сябе стрымана. Вядома, некаторыя іранскія чыноўнікі ў канцы 2000-х гадоў неформальна называлі Беларусь адным з “вокнаў Ірана ў свет”, якое варта трымаць адчыненым у выпадку ўзмацнення санкцый. Яны заяўлялі, што Беларусь заставалася адной з нешматлікіх краінаў, на якія Іран можа абaperціся (разам з Кубай, Венесуэлай і Сірыяй) (Гасейні 2008). Аднак такая пазіцыя заставалася маргінальнай для іранскага рэжыму, нават за прэзідэнцтвам Ахмадынеджада. Тэгеран выбудоўваў хаўрус раўнавагі з Масквой, а не з Мінскам.

Калі канкрэтызаваны панятак адносных перавагаў у неарэалістычнай мадэлі міжнароднага супрацоўніцтва тлумачыць, чаму Мінск і Тэгеран супрацоўнічалі наагул, панятак хаўрусу раўнавагі тлумачыць, чаму гэтае супрацоўніцтва заставалася павярхоўным і нестабільным. Беларусь і Іран так і не выпрацавалі трывалага падмурку для гэтага хаўрусу, а таму ўзаемадзейнічалі несістэмна.

Узмацненне правапарушальнікаў?

З умацаваннем дзяржавы і ростам яе амбіцый пашыраецца і сфера яе знешняй палітыкі. Гэта датычыць таксама Беларусі ды Ірана. Нягледзячы на відавочныя ўнутраныя і знешнія праблемы абедзвюх дзяржаў у 1990-х і 2000-х гадах, іх патэнцыял вырас, і кіраўніцтва дзяржаў паставіла перад сабой новыя мэты.

Ініцыятыва развіцця дачыненняў паміж краінамі належала Ірану. Ён распачаў першыя крокі па збліжэнні з былой савецкай рэспублікай неўзабаве пасля атрымання новага статусу на пачатку 1990-х гадоў. Для Ірана канец вайны з Іракам, палітычныя перамены, абнаўленне ўрада ў канцы 1980-х гадоў паклалі пачатак новай эры (гэтак званай “Эпохі рэканструкцыі”), калі ў часы прэзідэнцтва Рафсанджані краіна павялічыла тэмпы эканамічнага развіцця. Гэта дазволіла Ірану сфармуляваць больш амбітныя знешнепалітычныя мэты – асабліва ад пачатку 1990-х гадоў – для гарантавання бяспекі і дабрабыту Ірану.

Паралельныя працэсы эканамічнага развіцця і вайскавай мадэрнізацыі ад канца 1980-х прывялі да пэўнага перагляду іранскім урадам сваіх палітычных стратэгий, што прынесла свой плён і павялічыла ўплыў краіны ў рэгіёне ў 1990-х і 2000-х гадах.

Згодна з Фрыдбэргам:

Краіны, якія хутка развіваюцца, амаль заўсёды – правапарушальнікі... Паўсталыя новыя сілы імкнуцца перамяніць, а часам і зрынуць статус-кво і ўсталяваць новыя парадкі, згодна са сваім уяўленнем пра належнае ім месца ў свеце (1996, 13).

Многія заходнія каментатары (як Валі Наср) заўважылі перамены ў рэгіёне вакол Ірана ў 2000-х гадах, напрыклад, прыход да ўлады шыітаў у Іраку і поспехі Хізбалы і Хамаса ў 2000-х (Berman 2005). Апошнія некалькі дзесяцігоддзяў Іран намагаецца змяніць сваю стратэгію абароны ў адпаведнасці з наоў умацаванымі пазіцыямі. Гэтыя памкненні ўплываюць на многія аспекты іранскай замежнай палітыкі. Паўсталі яны не за часамі Ісламскай Рэспублікі, а яшчэ да 1979 года ў часы манархіі, якая таксама імкнулася перагледзець расстаноўку сіл на міжнароднай арэне.

Падобная сітуацыя склалася і ў Беларусі. У канцы 1990-х гадоў беларуская дзяржава пераадолела эканамічныя і палітычныя цяжкасці пачатку 1990-х гадоў і ўвайшла ў аўтарытарную фазу палітычнай эвалюцыі. Выкарыстоўваючы велізарныя расейскія субсідыі і рэсурсы для кансалідацыі дзяржаўнага апарата, урад Лукашэнкі мог сабе дазволіць заняцца паляпшэннем палітычнага асяроддзя ў рэгіёне і дыверсіфікацыяй знешнепалітычных стратэгий. У 2000-х гадах з’явіліся новыя магчымасці для паляпшэння беларускіх пазіцый.

Роля ўнутраных фактараў

Унутраныя фактары зрабілі сур’ёзны ўплыў на ўзаемадзеянне Ірана з былымі савецкімі рэспублікамі. З часам, калі Тэгеран лепш зразумеў сітуацыю на былых савецкіх тэрыторыях, адкрыўшы на месцах свае дыпламатычныя і гандлёвыя місіі ды ўсталяваўшы кантакты ў бізнэсе (пасярэднікамі пры гэтым былі іранскія палітычныя ўцекачы-камуністы 1980-х гадоў), дачыненні Беларусі ды Ірана палепшыліся.

Рэсурсы іранскага ўрада значна выраслі пасля таго, як скончылася вайна з Іракам і пачала аднаўляцца іранская эканоміка за Рафсанджані і Хагамі. Пасля гэтага Іран пачаў дбаць пра ўдасканаленне сваіх абарончых стратэгий, што было асабліва актуальным у кантэксце развалу Савецкага Саюза, з якім Іран межаваў на поўначы.

Са свайго боку, і беларускі ўрад цяпер мог лепш арганізаваць супрацоўніцтва з Іранам, стварыўшы сваю ўласную сістэму палітычных даследаванняў і выведкі ў форме аналітычных цэнтраў і дыпламатычных місій у Іране і суседніх краінах. 1990-я гады ў

Беларусі былі часам фармавання як дзяржаўных інстытуцый, так і беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці. Таму дачыненні з краінамі развітанага свету (якія з 1992 года насілі несістэмны характар) сталі адносна стабільнымі і паслядоўнымі толькі ў канцы 1990-х і на пачатку 2000-х гадоў. Беларуска-іранскія дачыненні развіваліся паводле такога ж сцэнара.

Урады Ірана, постсавецкай Беларусі і ЗША звярталіся да самых розных ідэалогій, каб апраўдаць свае дзеянні. Іранская замежная палітыка ў 1990-х–2010-х гадах прыкрывалася ісламскай, шыіцкай і трэціясветнай рыторыкай. У той жа час Іран кіраваўся відавочна прагматычнымі меркаваннямі, калі плённа супрацоўнічаў з ЗША падчас вайны ў Персідскай затоцы (1990–1991) і ваеннага ўмяшальніцтва ў Іраку (2003) і Афганістане (2001).

Ісламская ідэалогія Ірана і кансерватыўная статычная ідэалогія Беларусі маюць пэўнае падабенства ў поглядах на дзяржаву і яе дачыненні з грамадствам. Але іх падставовы светагляд радыкальна адрозніваецца. Беларуска-іранскае супрацоўніцтва стрымлівалася палітыкай ЗША ў дачыненні да Ірана, якая апеялявала да ідэалаў ліберальнай дэмакратыі і правоў чалавека. Аднак, як папярэджвае Кар, “у міжнародным парадку сіла вызначае больш, чым прынцыпы” (2001, 151). Насамрэч дынаміка беларуска-іранскіх дачыненняў не дазваляе казаць пра ідэалагічную перавагу якой-небудзь з трох дзяржаў. Ідэалагічныя прынцыпы Ірана і Амерыкі не зазналі сутнасных пераменаў цягам гэтых гадоў, а Беларусь толькі мінімальна адкарэктавала сваю цьмяную ідэалогію.

IV. **Заклучэнне**

Неарэалістычны падыход у міжнародных дачыненнях і на міжнароднай палітычнай арэне тлумачыць беларускія знешнепалітычныя стратэгіі ў дачыненні да Ірана, які з’яўляецца важным кірункам знешняй палітыкі Беларусі з канца 1990-х гадоў. Гэта таксама тлумачыць іранскую палітыку ў дачыненні да Беларусі – краіны, якая ніколі не была важным партнёрам для Тэгерана і ў дачыненнях з якой іранскі рэжым не пераследаваў глабальных мэтаў.

Дачыненні між Іранам і Беларуссю з 1993 года – калі яны былі фармальна распачатыя – зазналі шэраг колькасных і якасных пераменаў. Агульны кірунак развіцця вызначаўся паступовым фармаваннем аднапалярнага свету, у якім адзіная супердзяржава – ЗША – імкнулася ізаляваць іранскі рэжым. Аднак гэты працэс зацягнуўся для многіх краін надоўга. У выніку Беларусь выйграла больш часу на тое, каб палепшыць дачыненні з Іранам, нягледзячы на супраціўленне Захаду і дзякуючы сяброўскім стасункам з Расеяй, якая падтрымлівала

беларускую замежную палітыку ўва многіх кірунках, у тым ліку на Блізкім Усходзе.

У канцы 2000-х гадоў у Расеі ўжо заставалася мала магчымасцяў забяспечваць такую падтрымку. Да таго ж яна была менш схільная дапамагаць Мінску, бо той пачаў змагацца за ўсё большую незалежнасць ад Масквы. У такіх варунках палітычныя кантакты Беларусі і Ірана рэзка зменшыліся.

Беларуская апазіцыя часта крытыкавала супрацоўніцтва з Іранам і тлумачыла збліжэнне паміж Мінскам і Тэгеранам антыамерыканскай скіраванасцю абодвух рэжымаў. Аднак палітыка беларускага рэжыму на Блізкім Усходзе ёсць чарговай ілюстрацыяй яго ў цэлым апартуністычнай прыроды. Гэтым тлумачыцца раптоўны заняпад дачыненняў паміж Беларуссю і Іранам пасля таго, як адносныя перавагі супрацоўніцтва зніклі.

Адносіны з Іранам паказваюць, наколькі гнуткім з'яўляецца цяперашні беларускі ўрад, які перадусім шукае карысці для сябе, замест таго каб кідаць сур'ёзны выклік сусветнаму парадку. Да таго ж доўгі час ён імкнуўся пазбягаць абвастрэння адносінаў з Амерыкай і Захадам у цэлым. Нягледзячы на ўсе свае намаганні, Мінск не змог супрацьстаяць глабальным тэндэнцыям і мусіў прызнаць перавагу Амерыкі і, магчыма, не толькі ў іранскім пытанні (яшчэ адзін відавочны прыклад – гэта беларускае неабвешчанае супрацоўніцтва з НАТА).

Неарэалістычная тэорыя паспяхова тлумачыць беларуска-іранскія дачыненні. Беларускі рэжым не мае аніякай грунтоўнай ідэалогіі, таму цалкам лагічна дапусціць, што ён кіруецца пераважна апартуністычнай/прагматычнай прагай улады. Неарэалістычная парадыгма таксама дазваляе па-новаму, больш грунтоўна асэнсаваць беларускія знешнепалітычныя дачыненні з іншымі рэгіёнамі і краінамі.

Спіс цытаванай літаратуры

АЕВ.by, 2012. “Беларусь – Іран – Ірак: переменный успех”, 17 ліпеня <<http://www.aeb.by/news/belarus-irak-iran-peremennyi-uspek>> [наведаная 2 студзеня 2013].

Arjomand, Said Amir, 2009. *After Khomeini: Iran Under His Successors*, Oxford: Oxford University Press.

Azghandi, Ali-Reza, 1388. “Siasat-e khareji-ye jomhuri-ye eslami-ye iran, Chap-e panjam”, Tehran: Nashr-e ghoms.

Белаян, 2011. “Макей прокомментировал мнение Лукашенко о статье Путина в Известиях”, 23 кастрычніка <<http://news.tut.by/politics/255567.html>> [наведаная 14 лістапада 2013].

Berman, Ian, 2005. “Tehran Rising: Iran’s Challenge to the United States”, New York i Toronto: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

Bohdan, Siarhei, 2013. “Arms Trade Charges Against Belarus: Speculations and Facts”, *Belarus Digest*, 13 сакавіка <<http://belarusdigest.com/story/arms-trade-charges-against-belarus-speculations-and-facts-13320>> [наведаная 2 студзеня 2013].

-, 2012. “Perhaps we will abandon the Iranians for the benefit of the Chinese (C). A case study on the Belarus-Iran relations in 1993–2012”, Belarusian Institute for Strategic Studies, 18 лістапада <<http://www.belinstitute.eu/en/node/673>> [наведаная 18 лістапада 2012].

Bojarczyk, Bartosz, 2009. “Stosunki białorusko-irańskie”, in Ireneusz Topolski (ed.), *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, Lublin: Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Бразовская, В.Л. (ред.), 1996. “Только народ вправе решать свою судьбу! Материалы Всебелорусского собрания 19–20 октября 1996 г.”, Минск: Белорусский дом печати.

Carr, H. Edward, 2001. “The Twenty Year’s Crisis: An Introduction to the Study of International Relations”, New York: Palgrave.

Cooper, Helene, 2009. “Promises of the “Fresh Start” for U.S. – Russian Relations”, *New York Times*, 1 красавіка <http://www.nytimes.com/2009/04/02/world/europe/02arms.html?_r=1&hp> [наведаная 1 красавіка 2010].

Czachor, Rafał, 2011. “Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011”. *Studium politologiczne*, Polkowice: Wydawnictwo Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach.

Dehghani, Firouzabadi and Javal Seyed, 1389. “Siasat khareji-ye jomhuri-ye eslami-ye iran, Chap-e sewwam”, Tehran: Sazman-e mottale’e wa tadwin-e kotob-e olum-e ensani-ye daneshgah-ha.

Der Spiegel, 2010. “Die heimliche Allianz”, 48, 29 лістапада <<http://www.spiegel.de/spiegel.print/d-75376496.html>> [наведаная 30 лістапада 2010].

Eastbook.eu, 2013. “Новые санкции США против Беларуси”, 13 лютага <<http://eastbook.eu/ru/2013/02/topic-ru/politics-ru/novye-sankcii-protiv-belarusi-usa/>> [наведаная 13 лютага 2013].

Еўрарадыё, 2012. “Санкцыі ЗША перашкодзілі перамовам пра іранскі крэдыт для Беларусі”, 29 чэрвеня <<http://euroradio.fm/report/sanktsyi-zsha-perashkodzili-peramovam-pra-iranski-kredyt-dlya-belarusi-111533>> [наведаная 29 чэрвеня 2012].

FARS News Agency, 2005. “Parliament Speaker Upon His Arrival from the Central Asian Republics: Belarusian President to Visit Iran Next June” 17 снежня <<http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=8409260538>> [наведаная 6 чэрвеня 2010].

-, 2008. “Iran, Belarus to Cooperate in Space Communication Programs”, 23 кастрычніка 2008 <<http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=8708020635>> [наведаная 6 чэрвеня 2010].

-, 2010. “Iran, Belarus to Hold Joint Command-and-Control PhD Courses”, 24 траўня <<http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=8903031716>> [наведаная 6 чэрвеня 2010].

Федута, Александр, 2005. “Александр Лукашенко: Политическая биография”, Москва: Референдум.

Friedberg, Aaron, L., 1988. “The Weary Titan: Britain and the Experience of Relative Decline, 1895–1904”, Princeton: Princeton University Press.

-, 1996. “Warring States: Theoretical Models of Asia Pacific Security”, Harvard International Review, 18 (Spring).

Fyodorov, Andrei, 2009. “Belarus – Third World: Nothing But Hope So Far”, in Belarusian Yearbook – 2008. A Survey and Analysis of Developments in the Republic of Belarus, Minsk: Belarusian Institute of Strategic Studies, Belarus Public Policy Fund.

Gilpin, Robert, 1981. “War and Change in World Politics”, Cambridge: Cambridge Inversity Press.

Haji Yousefi, Amir Mohammad, 1381. “Nazari-ye Waltz wa siyasat-e khareji-ye iran: Mottale-ye moghayeseyi-ye douron-e jang-e sard wa pasajang-e sard”, Falsname-ye siyasat-e khareji (Nashriye siasi, eghtesadi, farhangi wa hoghughi), Sal-e 16, zemestan.

Hosseini, Abdullah, 2008. “Conversation with Iranian Ambassador to Minsk Abdullah Hosseini”, November, Minsk.

Hunter, Shireen, 2010. “Iran’s Foreign Policy in the Post-Soviet Era. Resisting the New International Order”, Santa Barbara, CA: Praeger/ABC-CLIO.

Gertz, Bill, 1998. “Belarus, Iran Plan Weapons-Trade Pact”, The Washington Times, 17 February.

Grieco, Joseph M., 1988. "Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism", *International Organisation*, 42,3 (Summer).

Katzman, Kenneth, 2010. "Iran: U.S. Concerns and Policy Responses", DIANE Publishing.

Кебич, Вячеслав и Осинский, Игорь (ред.) 2008. "Искушение властью: из жизни премьер-министра", Минск: Парадокс.

Коммерсант, 1995. "Военно-технические связи Белоруссии и Ирана. Вместо "старшего брата" оружие Ирану продаст "младший", 132, 850, 18 чэрвеня.

Кравченко, Пётр, 2006а. "Беларусь на распутье, или Правда о Беловежском соглашении. Записки дипломата и политика", Москва: Время.

Leffler, Melvyn P., 1992. "A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War", Stanford, California: Stanford University Press.

Litwak, Robert S., 2000. "Rogue States and U.S. Foreign Policy: Containment After the Cold War", Baltimore: The Woodrow Wilson Center Press.

Mearsheimer, John, 2005. "E.H. Carr vs. Idealism: The Battle Rages On", *International Relations*, 19, 2 (June), p.139–152.

-, 2011. "Imperial by Design", *The National Interest*, January / February, 111.

Наша Ніва, 2010. "Іранцы б'юцца, а ў беларусаў чубы трашчаць", 9 жніўня <<http://nn.by/?c=ar&i=41951>> [наведаная 9 жніўня 2010].

-, 2011. "Як Расія Лукашэнку бароніць", 14 ліпеня <<http://nn.by/?c=ar&i=57392>> [наведаная 14 ліпеня 2011].

-, 2013. "Алесин: Отмена санкций – дальновидный шаг американцев", 30 траўня 2013 <<http://nn.by/?c=ar&i=110484&lang=ru>> [наведаная 30 траўня 2013].

Национальный банк, 2012. "Постановление Национального банка Республики Беларусь" №402 от 3 августа 2012 г.

Naviny.by, 2009. "Белорусско-иранские отношения не являются угрозой для других стран, уверяет иранский посол", 4 ліпеня <<http://naviny.by/pda/material/?type=news&id=312417>> [наведаная 9 лістапада 2013].

Афіцыйны сайт Міністэрства замежных спраў Беларусі, 2002. “Матэрыялы брыфінгу прэс-сакратара МЗС Беларусі Паўла Латушкі, праведзенага для прадстаўнікоў СМІ 21 сакавіка б.г.” <<http://www.mfa.gov.by/ru/press/news/2002-03-21-3.html>> [наведаная 7 ліпеня 2010].

-, 2009. “Ответ пресс-секретаря МИД Беларуси А. Попова на вопрос представителей СМИ в связи с обсуждением белорусско-иранских отношений в ходе встречи министра иностранных дел Беларуси С.Мартынова и заместителя премьер-министра – министра иностранных дел Израиля А.Либермана”, 5 чэрвеня <<http://www.mfa.gov.by/ru/press/news/ae70216cdc730f97.html>> [наведаная 5 чэрвеня 2010]

Официальный сайт Президента Республики Беларусь, 2013а. “Александр Лукашенко встретился с выпускниками военных учебных заведений Беларуси и России”, 4 ліпеня <<http://www.president.gov.by/press145826.html#doc>> [наведаная ў жніўні 2013].

-, 2013b. “Александр Лукашенко дал интервью телеканалу “24 КЗ” агентства “Хабар”” 1 кастрычніка <<http://www.president.gov.by/press147308.html#doc>> [наведаная 29 кастрычніка 2013].

Otagh bazarghani, 1388. “Akhbar-e otagh bazargani wa sanaye wa keshavarzi wa maadan-e iran”, Web site of the Trade, Industry, Agriculture and Mining Chamber of Iran, 24 Mordad <http://www.iccim.ir/fa/index.php?option=com_content&view=article&id=5155:1388-05-24-08-49-53&catid=1:--&Itemid=81> [наведаная 20 снежня 2010].

Press TV, 2007. “Iran, Belarus expand defence ties”, 5 ліпеня <<http://edition.presstv.ir/detail/15489.html>> [23 чэрвеня 2010].

RIA Novosti, 2007. “Belarus, Iran sign memorandum of understanding on defense”, 24 студзеня <<http://en.rian.ru/world/20070124/59644294.html>> [22 чэрвеня 2010].

Schörnig, Niklas, 2006. “Neorealismus”, in Zigfried Schieder und Manuela Spindler (Hrsg.), *Theorien der internationalen Beziehungen* (2., überarbeitete Auflage), Opladen und Farmington Hills: Verlag Barbara Budrich, p. 65–92.

Schweller, L. Randall, 1998. “Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler’s Strategy of World Conquest”, New York: Columbia University Press.

Takeyh, Ray, 2009. “Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of Ayatollahs”, New York: Oxford University Press.

Тихомиров, Александр, 2012. “Развитие политического диалога между Республикой Беларусь и США в конце 1991 – начале 1994 г.”,

Труды факультета міжнародных адносін 2012: навучны зборнік, 3, Мінск: БГУ.

Tut.by, 2004. “Белвнешпромсервіс” адкідае абвіненні Дзяржаўнага Дэпартаменту ЗША” 1 кастрычніка <<http://news.tut.by/economics/44703.html>> [наведана 11 чэрвеня 2010].

-, 2013. “Іранскі друг Макея адкрыў найбуйнейшы складскі комплекс пад Мінскам”, 11 кастрычніка <<http://news.tut.by/economics/369952.html>> [наведана 29 кастрычніка 2013].

Улаховіч, Уладзімір, 2009. “Форміраванне асноў знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь (1991–2005)”, Мінск: Харвест.

United Nations, 2011. “UN Register of Conventional Arms” <http://unhq-appspub-01.un.org/UNODA/UN_REGISTER.nsf> [наведана 5 жніўня 2011].

Waltz, Kenneth, 1964. “The Stability of a Bipolar World”, *Daedalus*, 93, 3 (Summer).

-, 1979. “Theory of International Politics”, Reading, Mass.: Addison Wesley.

Wohlforth, William Curti, 1995. “Realism and the End of the Cold War”, in Brown, Michael, E., et. al. (eds.), *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*, Cambridge: MIT Press.

Youtube, 2013. Youtube: the 7th second of the video from the First Channel of Iranian TV <http://www.youtube.com/watch?v=aByFAwW2Puw&feature=player_detailpage#t=7s> [наведана 25 сакавіка 2013].

Zakaria, Fareed, 1998. “From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role”, Princeton: Princeton University Press.
